

В.С.Чухно*

МИХАЙЛО ОСИПОВИЧ СУДІЄНКО – УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК, АРХЕОГРАФ І МЕЦЕНАТ СЕРЕДИНИ ХІХ ст.

У статті подано біографічний матеріал про життя і творчість Михайла Осиповича Судієнка, одного з найвідоміших українських археографів середини ХІХ ст.

Михайло Осипович Судієнко ввійшов до вітчизняної історії як археограф, історик, громадський діяч, видавець і меценат. Він народився у грудні 1802 р. (за іншими даними 1803 р.), імовірно у селі Очкине Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії (нині Середино-Будського р-ну Сумської обл.) і, за інформацією М.Фролова – автора декількох біографічних робіт про владимирських губернаторів – був позашлюбним сином таємного радника Осипа Степановича Судієнка та кріпачки, що служила у його маєтку¹.

При реєстрації Михайло був записаний як незаконнонароджений селянський син, і спочатку числився кріпаком свого батька². Це непокоїло Осипа Степановича, тож він вирішив усиновити позашлюбного сина. Для цього подав до Державної ради прохання, в якому відзначав, що він, «не маючи близьких родичів і будучи останнім у своїй родині, бажає передати право спадкування своїх маєтків вихованцеві своєму Михайлу, і просить дозволити усиновити його з перенесенням на нього його прізвища». На знак подяки за це він пообіцяв пожертвувати на користь «малоросійських училищ» або інших богоугодних закладів 40 тис. руб.

Державна рада підтримала прохання О.Судієнка і 30 травня 1804 р. «на знак пошани за значну жертву, яка була пообіцяна на загальну користь», прийняла рішення «дарувати вихованцеві Судієнка право дворянства, і дозволити йому прийняти прізвище Судієнкове, і бути, за бажанням його, спадкоємцем його маєтків»³. Олександр I проти цього не заперечував і 21 червня 1804 р. затвердив рішення Державної ради⁴. Із того часу Михайло постійно проживав зі своїм батьком в Очкиному, а його вихованням займалася статська радниця Хильденбрант.

5 жовтня 1808 р. О.Судієнко заповідав своєму позашлюбному синові все майно і призначив його опікунами дійсних таємних радників графів І.Безбородька (1756–1815 рр.) та В.Кочубея (1768–1834 рр.), а також таємного радника князя Я.Лобанова-Ростовського (1760–1831 рр.) і свого двоюрідного брата статського радника графа І.Завадовського⁵. 4 грудня 1811 р. О.Судієнко помер.

На момент його смерті Михайло вже навчався у Пажеському корпусі⁶ – привілейованому військово-навчальному закладі, призначеному для підготовки до військової та державної служби дітей вищої дворянської знаті⁷, в який він вступив 23 жовтня 1811 р., і проживав у Санкт-Петербурзі у свого опікуна князя Я.Лобанова-Ростовського, який дбав про нього і був його добродійним наставником. Про це Михайло Осипович писав у своїй відповіді на запит Новгород-Сіверської опіки: «Я постійно виховувався при Якові Івановичі (Лобанові-Ростовському – В.Ч.). Він не тільки у малолітті моему був благодійним наставником, але й під час служби моєї не залишав мене своїм покровительством»⁸.

* Чухно Володимир Єгорович – краєзнавець (м. Шостка, Сумська обл.).

Під час навчання в Пажеському корпусі Михайло виділявся серед своїх однолітків начитаністю та витонченим смаком⁹. Проте він рано приохотився до азартних ігор і, ще будучи пажем, програв не одну сотню тисяч рублів¹⁰. По закінченні корпусу 6 квітня 1824 р. Михайло Осипович був прийнятий на військову службу корнетом до Лейб-гвардії кірасирського полку. 28 січня 1827 р. йому присвоїли звання поручика, а 5 вересня того ж року перевели ад'ютантом до О.Бенкендорфа – шефа корпусу жандармів і головного начальника III відділення власної його імператорської величності канцелярії.

Під час проходження служби М.Судієнко брав участь у російсько-турецькій війні 1827–1828 рр., у битвах при Шумлі і Варні, був нагороджений орденом Св. Анни 3-го ступеня (24 жовтня 1828 р.) і медаллю «За турецьку війну»¹¹. Проте розладнані домашні обставини змусили М.Судієнка подати рапорт про звільнення. 15 січня 1829 р. його прохання було задоволене, і він вийшов у відставку¹².

За декілька років до звільнення з армії Михайло Осипович познайомився із О.Пушкіним. Між ними склалися дружні стосунки і вони багато часу проводили разом¹³. Свої відносини з М.Судієнком та іншими приятелями молодості російський поет описав у чорновому нарисі першого розділу повісті «Пікова дама» (цитату подано мовою оригіналу – В.Ч.): «Года четыре тому назад собралось нас в Петербурге несколько молодых людей, связанных между собою обстоятельствами. Мы вели жизнь довольно беспорядочную. Обедали у Андрие без аппетита, пили без веселости, ездили к Софье Астафьевне побесить бедную старуху притворной разборчивостью. День убивали кое-как, а вечером по очереди собирались друг у друга».

За свідченнями відомого російського історика, літературознавця і видавця П.Бартенева, молодий М.Судієнко виділявся серед світських приятелів О.Пушкіна своєю освіченістю, багатством і приємною зовнішністю¹⁴. Після звільнення зі служби Михайло Осипович поїхав до Москви, де у другій половині березня 1829 р. виграв у О.Пушкіна близько 4000 руб.¹⁵ Потім він подався в Очкине, де незабаром одружився з Надією Михайлівною Миклашевською (?–1876 рр.), дочкою державного діяча, сенатора М.Миклашевського, одним із маєтків якого була Понурівка на Стародубщині.

Про це він написав О.Пушкіну і заразом попросив його сплатити картярський борг (4000 руб.). У відповідь поет привітав М.Судієнка з одруженням, подарував йому 50 руб., повідомив про сплату боргу і двічі – 22 січня і 12 лютого 1830 р. – пообіцяв приїхати в гості (цитату подано мовою оригіналу – В.Ч.): «Умираю со скуки. Приезжай, мой милый, или я с горя к тебе приеду», «На днях я уезжаю из Петербурга, лето, вероятно, проведу в деревне. Быть может, заеду и в ваши края». Проте погостювати у свого приятеля в Очкиному О.Пушкіну не вдалося¹⁶.

27 липня 1830 р. у Судієнків народився син Йосип, і вони переїхали до Москви. Дізнавшись про це, О.Пушкін, який після одруження з Н.Гончаровою опинився у скрутному матеріальному становищі, 15 січня 1832 р. звернувся до М.Судієнка із проханням позичити йому 25 000 руб. Проте, не будучи впевненим у тому, що Михайло Осипович дасть йому гроші, поет писав (цитату подано мовою оригіналу – В.Ч.): «Вопрос: можешь ли ты мне сделать сие, могу сказать, благоденствие? Из числа крупных собственников трое только на сем свете состоят со мною в сношениях более или менее дружеских: ты, Яковлев и ещё третий (мається на увазі імператор Микола Павлович – В.Ч.). К одному тебе могу обратиться откровенно, зная, что если

ты мне и откажешь, то это произойдёт не от скупости или недоверчивости, а просто от невозможности. Жду ответа и дружески тебя обнимаю. Весь твой. А.Пушкин»¹⁷.

Невідомо, чи позичив М.Судієнко гроші О.Пушкіну, однак дружні стосунки між ними збереглися, і 27 серпня 1833 р. останній відвідав Михайла Осиповича в Москві, і в листі до своєї дружини від 2 вересня того ж року повідомляв про це (цитату подано мовою оригіналу – *В.Ч.*): «Обедал у Судієнки, моего приятеля, товарища холостой жизни моей. Теперь и он женат, и сделал двух ребят, и он перестал играть – но у него 125 000 доходу... Мы отобедали втроём, и я, без церемонии, предложил здоровье моей именинницы, и выпили мы все, не морщась, по бокалу шампанского»¹⁸.

Наприкінці 1834 р. М.Судієнко повернувся в Очкіне і 20 жовтня 1835 р. був обраний повітовим предводителем новгород-сіверського дворянства¹⁹. Однак уже через два роки, 14 березня 1837 р., він подав чернігівському губернатору прохання про відставку: «Розладнане здоров'я мого сімейства, за рекомендацією московських лікарів, вимагає неодмінного і негайного користування закордонними лікувальними ваннами. Чому переконливо прошу ваше превосходительство не зволікати з вирішенням мого прохання»²⁰. Прохання Михайла Осиповича задовольнили, і він поїхав на лікування за кордон. За рік повернувся і відразу був знову обраний повітовим предводителем новгород-сіверського дворянства²¹. А в 1842 р. М.Судієнка обрали почесним опікуном Чернігівської гімназії, в якій він допоміг заснувати бібліотеку, учительську, побудувати лікарню та пансіон для учнів і тим самим «залишив по собі вдячну, цілком заслужену пам'ять»²².

У 1843 р. родина Судієнків переселилася в Київ, де Михайло Осипович близько зійшовся з генерал-губернатором Південно-Західного краю Д.Бібіковим і за його рекомендацією наступного року був обраний почесним членом Тимчасової комісії для розбору стародавніх актів (створена 1843 р. для розшуку та видання історичних документальних матеріалів). Із 1845 р. по 1846 р. у зазначеній комісії працював художником Т.Шевченко. За дорученням керівництва комісії він їздив по Київській, Полтавській, Чернігівській, Волинській та інших губерніях, описуючи їх історичні та культурні пам'ятники та роблячи з них замальовки. Думається, що М.Судієнко міг бути особисто знайомим із Т.Шевченком, про що свідчить записка Михайла Осиповича, де він представляв виконані художником чотири акварелі виду Почаївської лаври, два малюнки церкви у селах Вербки і Секуні на Волині й одне креслення місця виявлення склепу князя А.Курбського у с.Вербки генерал-губернатору Д.Бібікову, і той «їх схвалив і дозволив літографувати»²³.

1847 р. М.Судієнко прийняв на себе обов'язки опікуна Білоцерківської гімназії, а у серпні 1848 р. очолив Тимчасову комісію для розбору стародавніх актів, членами і редакторами якої на той час були перший ректор Київського університету св. Володимира, відомий учений, письменник і громадський діяч М.Максимович, професор зазначеного університету М.Іванишев, історик М.Костомаров, письменники О.Рігельман, П.Куліш та ін.

Обійнявши посаду голови комісії, Михайло Осипович із захопленням поринув у роботу²⁴ і вже в перший рік своєї діяльності домігся видання комісією першого тому «Літопису подій у Південно-Західній Росії в XVII столітті», складеного 1720 р. колишнім канцеляристом малоросійської генеральної канцелярії С.Величком, і 2-го видання першого тому «Пам'яток

Київської археографічної комісії». 1849 р. побачила світ видана комісією книжка «Життя князя Андрія Михайловича Курбського в Литві і на Волині» за редакцією професора М.Іванишева, а через два роки – другий том «Літопису подій у Південно-Західній Росії в XVII столітті» (за редакцією О.Рігельмана).

Слідом за цим, у 1852 р., було видано 3-й том «Пам'яток Київської археографічної комісії», а за рік – опубліковано «Літопис гадацького полковника Григорія Грабянки» (за редакцією І.Самчевського). При виданні літопису між цензором Мацкевичем і комісією виникли розбіжності з приводу змісту передмови, в якій її автори звеличували особу Богдана Хмельницького та «висловлювали прихильність до малоросійської національності». Цензор побачив у цьому загрозу «суспільним інтересам» і зажадав від комісії виключення з тексту відповідних висловлювань. М.Судієнко категорично не погодився з думкою представника цензури, наполягаючи, що «подвиги Хмельницького на захист православ'я і російської народності такі великі, що похвали його постаті, викладені у передумові, не можуть бути зайвими»²⁵. Однак Мацкевич, своєю чергою, також був непохитним, і суперечка перейшла на розгляд головного управління з цензури. Тут М.Судієнко знову доводив обґрунтованість своєї позиції і йому, нарешті, дозволили опублікувати літопис Г.Грабянки за умови вилучення з передмови лише тих фраз, які підкреслювали особливу «прихильність до малоросійської національності». Михайло Осипович розцінив таке рішення як особисту перемогу, із радістю поділився нею зі своїм другом М.Максимовичем і направив йому нещодавно опублікований літопис із другим томом «Матеріалів для вітчизняної історії», повідомивши при цьому, що «обидві ці книжки цікаві за своїм змістом, але літопис Грабянки вартий уваги по боротьбі за нього з цензурою»²⁶.

У 1855 р. комісія видала третій том «Літопису подій у Південно-західній Росії в XVII столітті» за редакцією І.Самчевського і запланувала видання актів, що стосувалися історії православної церкви. Проте через малу кількість зібраних на той час матеріалів видання довелося відкласти. Не вдалося опублікувати і задуману М.Судієнком збірку актів з історії Малоросії, яка повинна була включати документи, прислані до Москви від гетьманів, старшин, духовних і світських осіб, акти Малоросійського приказу, що висвітлювали відрізок української історії, починаючи з першої половини XVII ст. і до початку правління гетьмана Данила Апостола. Для підготовки вказаної збірки почесний член комісії князь М.Оболенський протягом 1852–1853 рр. надіслав у Київ із Головного архіву близько 600 документів, які охоплювали період із 1624 р. по 1688 р., і 20 документів з офіційного листування гетьмана Івана Мазепи 1703–1705 рр. Матеріалів було цілком достатньо, однак князь М.Оболенський наполегливо просив М.Судієнка відкласти видання до кращих часів. Михайло Осипович був засмучений думкою князя і намагався переконати його в тому, що «ці дорогоцінні пам'ятки вітчизняної історії рішуче не містять у собі нічого такого, що могло б бути недоречним для видання за нинішніх обставин»²⁷, проте той залишився непохитним.

Починаючи з другої половини 1854 р. і в наступні п'ять із половиною років асигнування на діяльність очолюваної М.Судієнком комісії були скорочені до мінімуму. Незважаючи на це, вона продовжувала свою роботу і саме завдяки Михайлові Осиповичу, «який немало жертвував власних коштів на видання та інші потреби»²⁸, не припинила своєї діяльності. Адже,

окрім публікаторства, члени Тимчасової комісії для розбору стародавніх актів активно займалися виявленням та вивченням архівних документів. Зокрема, її голова ще в 1844 р. вирішив розібрати архів фельдмаршала графа П.Румянцева-Задунайського, що зберігався у Чернігові і повільно нищився неблаганним часом. Для цього М.Судієнко звернувся до київського генерал-губернатора Д.Бібікова і з його допомогою 23 вересня 1850 р. отримав дозвіл імператора Миколи I на передачу архіву у відання комісії. У січні 1852 р. М.Судієнко організував доставку румянцевського архіву в Київ і разом із капітаном П.Саковичем зайнявся його розбором.

Дана робота тривала з квітня 1852 р. по 2 лютого 1853 р. За цей час було вивчено понад 2900 справ, що включали документи цивільного управління Малоросією, судової системи, командування військами в мирний та воєнний час тощо. Частина з них була відібрана і залишена в комісії для використання у наукових цілях, справи, що мали спеціальний військово-історичний характер, були відправлені до архіву військового міністерства, а решта – повернута до Чернігова²⁹.

Під час розгляду румянцевського архіву київський генерал-губернатор Д.Бібіков отримав повідомлення про те, що у будівлі католицького монастиря в м.Дубно зберігаються папери фельдмаршала князя О.Суворова. Він звернувся з відповідним клопотанням до імператора Миколи I і 6 жовтня 1852 р. отримав його дозвіл на передачу зазначеного архіву в Київську комісію для розбору стародавніх актів. Керівництво роботою з розбирання архіву М.Судієнко взяв на себе. Півтора роки він разом із капітаном П.Саковичем займався дубненськими документами, виявивши серед них досить важливі у військово-історичному плані накази головнокомандуючих російсько-турецької війни 1806–1811 рр., листування князя Багратіона, Баркляя-де-Толлі з генералом Сабанєєвим, справи 9-ї піхотної дивізії, якою командував син відомого воєначальника – генерал-лейтенант О.О.Суворов та ін. Проте документів, які належали самому фельдмаршалові О.Суворову, серед них не було³⁰.

Під час роботи в комісії Михайлу Осиповичу вдалося зібрати одну з кращих у Росії приватних колекцій рукописів, книг і документальних матеріалів, у тому числі з історії Гетьманщини XVII–XVIII ст. Значну їх частину він придбав у В.Полетики – внука відомого українського громадського діяча і письменника Г.Полетики (1725–1784 рр.)³¹. Бажаючи донести їх до широкого кола читачів, М.Судієнко вирішив видати збірку «Матеріалів для вітчизняної історії». У листі до свого друга М.Максимовича з цього приводу він писав, що зазначена «збірка виходитиме по дві книжки і міститиме у собі: 1. універсали гетьманів по гетьманствах; 2. опис місцевостей малоросійських по 10 полках; 3. грамоти царів і імператорів до гетьманів, не надруковані у «Повному зібранні законів»»³².

У 1853–1855 рр. Михайло Осипович частково здійснив свою мрію і видав у Києві перші два томи «Матеріалів для вітчизняної історії». До першого тому збірки він умістив документи гетьмана Данила Апостола – короткий журнал його поїздки до Москви на коронацію імператора Петра II, універсали за 1727–1732 рр. і опис його маєтностей, а в другій – листи до гетьмана Івана Скоропадського від князя О.Меншикова (1708–1722 рр.), канцлера Г.Головкина (1708–1722 рр.), підканцлера П.Шафірова (1709–1716 рр.), київського губернатора князя Д.Голіцина (1709–1718 рр.), графа Б.Шереметева (1708–1718 рр.) та інших осіб³³. До складу 3-го тому

«Матеріалів для вітчизняної історії» він планував включити документи про права і привілеї міста Чернігова, деякі акти з історії Переславля, Кременчука, а також матеріали часів Б.Хмельницького³⁴. Проте повною мірою здійснити задумане йому не вдалося.

У 1851 р. М.Судієнко власним коштом видав у Києві «Топографічний опис Чернігівського намісництва», укладений 1786 р. О.Шафонським, у першій частині якого подавався короткий географічний та історичний опис Малоросії литовського і польського періодів до її поділу на три намісництва, а у другій – топографічний опис Чернігівського намісництва, кожного його повіту та міста³⁵.

Крім зазначеного вище, Михайло Осипович за своє життя опублікував багато матеріалів з історії Малоросії в «Читаннях Імператорського товариства історії та старожитностей російських при Московському університеті»: листи графа Г.Головкина до гетьмана Скоропадського (1847 р., №1, с.1–8), листи імператора Петра I до малоросійського гетьмана І.Скоропадського (1848 р., №8, с.42–44), листи до гетьмана Скоропадського від цариці та царівен (1848 р., кн.1, с.105–108), архів військово-похідної канцелярії графа П.Румянцева-Задунайського (1865 р., кн.1, с.1–270; 1865 р., кн.2, с.1–330; 1866 р., кн.1, с.1–274; 1875 р., кн.4, с.1–112; 1876 р., кн.1, с.113–240; 1876 р., кн.2, с.241–294), папери до управління Малоросією графа П.Румянцева-Задунайського (1861 р., кн.1, с.137–165). Також він видав записку про розбір архіву графа П.Румянцева-Задунайського («Читання в Історичному товаристві Нестора-літописця», 1892 р., кн.6, с.138–142), лист генерала П.Пассека до П.Румянцева від 14 травня 1780 р. («Російська старовина», 1882 р., т.33, №1, с.189–190) та інші матеріали.

Своєю активною публікаторською діяльністю М.Судієнко зробив значний внесок у розвиток вітчизняної історії і заслужив гідну оцінку сучасників, зокрема М.Максимовича, який писав, що «історія Малоросії значно збагатилася і просунулася вперед різноманітними працями Бодяньського, Зубрицького, Іванишева, Костомарова, Маркевича, Самчевського, Судієнка та інших»³⁶.

У серпні 1857 р. М.Судієнко залишив посаду голови комісії у зв'язку з погіршенням стану здоров'я і в наступному році був обраний до складу Чернігівського губернського комітету з поліпшення побуту поміщицьких селян від Новгород-Сіверського повіту. На той час він переконався у необхідності реформ і проповідував у Києві відповідні погляди із селянського питання, заявляючи, що він проти скасування кріпацтва, «але коли воно неминуче, то необхідно пред'являти вимоги помірні і тим самим укріпити інтереси дворянства і врятувати країну від лиха»³⁷. Аналогічних поглядів він дотримувався і під час перебування на посаді члена Чернігівського губернського комітету з поліпшення побуту поміщицьких селян і разом з іншими членами комісії ліберального напрямку виступав за скасування кріпацтва та наділення селян за викуп землею.

Після завершення роботи в комітеті Михайло Осипович зайнявся впорядкуванням свого архіву, в якому налічувалося 14 богословських рукописів (включаючи виписки з бесід Іоанна Златоуста з примітками князя А.Курбського), 25 томів із правознавства і політики (допити О.Пугачова, що проводились за присутності Г.Потьомкіна, різні укази з Генеральної військової канцелярії за 1722–1724 рр., 1726–1727 рр., рескрипти Катерини II, Павла I тощо), 50 томів з історії та географії («Записка Карамзіна про стародавню і

нову Росію», «Оповідь про Коліївщину», «Коротка записка про малоруських козаків», журнал подорожі гетьмана Д.Апостола до Москви в 1728 р. та ін.), а також його особисті і документи його батька³⁸.

Після смерті Михайла Осиповича Судієнка архів перейшов до його старшого сина – владимирського губернатора Йосипа Михайловича Судієнка, який, розуміючи важливість успадкованих документів для вітчизняної історії, заповідав їх Київському університету св. Володимира, курс якого він закінчив у 1851 р. У 1894 р. дружина Йосипа Михайловича Судієнка – Юлія Михайлівна – виконала розпорядження свого чоловіка і передала успадкований ним архів зазначеному навчальному закладу³⁹, де його згодом описав професор В.Іконников.

На той момент архів включав у себе 98 номерів окремих рукописів, збірок і зв'язок документів, з яких найбільший інтерес представляли матеріали (офіційне і приватне листування), що стосувалися біографії фельдмаршала П.Румянцева-Задунайського; систематично підібрані копії грамот містам Києву і Чернігову; зібрані у хронологічному порядку і переплетені у шість томів копії грамот, статей, листів та інших документів, що стосувались української історії 1650–1773 рр.; копії указів із Генеральної військової канцелярії за 1722–1724, 1726–1727 рр.; копії ревізій маєтностей по полках Київському, Миргородському і Гадяцькому 1729–1730 рр.; щоденник Петра Даниловича Апостола; ненадрукована записка відомого громадського діяча Г.Полетики про привілеї та вольності малоросійського шляхетства на підставі «прав малоруських» та інші документи⁴⁰. Нині частина вказаного архіву зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського та містить, головним чином, листи М.Судієнка до Д.Бібікова та М.Максимовича.

Михайло Осипович був відомим у свій час благодійником та меценатом. До скасування кріпацтва він володів обширними маєтками (села Андрейковичі, Андріївка, Голубівка, Добротове, Кам'янська Слобода, Очкине, П'ятовськ, Риботин, Решетки, Собичеве, Черніжов, Есмань та інші в Новгород-Сіверському, Стародубському, Конотопському, Кролевецькому та Глухівському повітах Чернігівської губернії⁴¹), в яких проживало близько 2700 кріпосних селян чоловічої статі (1828 р.)⁴² і налічувалося понад 15 тис. десятин землі, а також мав у власності винокурні у селах Очкине і Красний Хутір та цукровий завод у селі Голубівці.

Значну частину доходів, отримуваних від господарської діяльності, він витрачав на благодійні цілі. Так, ще до вступу на посаду почесного опікуна Чернігівської гімназії, у 1838 р., М.Судієнко одноразово пожертвував на будівництво благородного пансіону при гімназії 30 000 руб., а впродовж трьох років, поки тривали роботи, жертвував по 2500 руб. щорічно на винайм приміщення для проживання гімназистів⁴³.

У 1843 р. Михайло Осипович пожертвував на користь учнів Чернігівської гімназії 630 руб. сріблом⁴⁴, а після відкриття учнівської квартири забезпечив її всім необхідним та подарував гімназії книгозбірню⁴⁵. Під час перебування на посаді почесного опікуна Новгород-Сіверської гімназії М.Судієнко подарував гімназичній бібліотеці 578 книг німецькою, французькою та англійською мовами і 75 книжок російського друку⁴⁶.

1855 р., коли тривала війна з Туреччиною, М.Судієнко «зі значними зі свого боку пожертвуваннями» сформував новгород-сіверську ополченську дружину, призначену для поповнення регулярної армії⁴⁷, а задовго до цього,

у 1821 р., збудував кам'яний храм Різдва Христового у селі Кам'янська Слобода на Новгород-Сіверщині⁴⁸. За вказану та іншу благодійну діяльність 1849 р. його було нагороджено орденом Св. Анни⁴⁹, а 22 вересня 1856 р., під час виконання обов'язків почесного опікуна Новгород-Сіверської гімназії – орденом Св. Володимира 4-го ступеня⁵⁰.

М.Судієнко був дійсним членом відділення етнографії Імператорського російського географічного товариства (з 30 жовтня 1852 р.)⁵¹ і разом із генерал-губернатором Д.Бібіковим, митрополитом Філаретом та єпископом Аполлінарієм входив до складу комітету з відновлення стародавнього внутрішнього розпису у Софійському соборі міста Києва⁵². Проте він ніколи не був членом Товариства історії та старожитностей російських при Московському університеті, як помилково вважали автори «Російського біографічного словника»⁵³. Михайло Осипович був ініціатором створення при Київському університеті св. Володимира Центрального архіву⁵⁴, в якому пропонував збирати всі «городські і земські книги, розсіяні по трьох»⁵⁵ південно-західних губерніях – Київській, Подільській і Волинській.

Останні роки свого життя М.Судієнко мешкав у власному двоповерховому будинку в Новгороді-Сіверському, де 8 вересня 1825 р. зупинився на відпочинок імператор Олександр I, а 15 вересня 1825 р. – імператриця Єлизавета Олексіївна⁵⁶. Під час навчання в Новгород-Сіверській гімназії, з 1869 р. по 1871 р., у його будинку жив Микола Іванович Кибальчич (1853–1881 рр.), автор проекту реактивного апарата, відомий російський революціонер і народоволець, що виготовив бомбу, від якої 1 березня 1881 р. загинув імператор Олександр II.

М.Кибальчич був репетитором-гувернером онуків М.Судієнка і таємно зберігав у його будинку заборонені на той час твори М.Добролюбова, Д.Писарева, О.Герцена та ін. Він із дитинства відрізнявся загостреним відчуттям справедливості і часто конфліктував із викладачами, які несправедливо карали його товаришів. Це не подобалось адміністрації гімназії, і коли у черговий раз М.Кибальчич став на захист скривдженого та посварився з викладачем Безменовим, його вирішили виключити з навчального закладу. Дізнавшись про це, Михайло Осипович висловив свою думку з цього приводу: «Дивіться, наш тихоня, покірливий добряк Кибальчич виявився таким смільчаком, на захист правди не побоявся підставити свою голову. Молодець, ах, молодець!». Після цього М.Кибальчича залишили у гімназії⁵⁷.

У своєму житті Михайло Осипович Судієнко зустрічався і підтримував дружні стосунки з багатьма відомими діячами свого часу – українським істориком і поетом М.Максимовичем, російськими поетом В.Жуковським⁵⁸, публіцистом, поетом і громадським діячем І.Аксаковим⁵⁹, істориком і перекладачем, професором Московського університету О.Кубаревим⁶⁰, хudoжником О.Івановим⁶¹ та ін.

Наприкінці 1850-х рр. він захворів на катаракту і почав втрачати зір. Хвороба поступово прогресувала, і за два роки до смерті спричинила повну втрату зору. До того ж, до очних приєднались інші захворювання і в результаті 8 вересня 1871 р. М.Судієнко помер⁶². Після смерті Михайла Осиповича залишилося троє синів: Йосип (27 липня 1830 р. – 5 грудня 1892 р.), Олександр (28 липня 1832 р. – 12 квітня 1882 р.), Михайло (? – січень 1896 р.), і дві дочки – Анастасія (1844–1873 рр.) і Катерина (роки життя і смерті невідомі).

Близький друг М.Судієнка – історик, археограф і поет М.Юзефович (1802–1889 рр.) – писав: «Михайло Осипович був людиною непересічною. Із розумом серйозним, просвітленим і гострим він поєднував характер найтвердішого гарту. [...] Належачи [...] до вищого класу, він, за почуттями та образом думок, був людиною вповні народною й визнавав дворянську гідність тільки у моральному значенні. Хто знав його добре, у того не могло скластися переконання, що ця людина за все своє життя зрадила свідомо бодай якомусь обов'язку»⁶³.

Михайло Осипович Судієнко багато зробив для вітчизняної історії і свого рідного краю, і на знак вдячності був похований на території Спасо-Преображенського Новгород-Сіверського монастиря⁶⁴. Однак могила до наших днів, на жаль, не збереглася. Заради справедливості слід було б увічнити пам'ять про цю непересічну особу, встановивши на території монастиря пам'ятний знак та перейменувавши одну з вулиць у селі Очкине Середино-Будського району Сумської області, надавши їй ім'я М.Судієнка. Найкраще для цього підійде вул. Двірцева, що веде від центру села до місця, де колись була садиба Судієнків.

¹ *Фролов Н.* О Пушкине и семье Судиенко: На коленях у великого поэта играл будущий владимирский губернатор // Владимирские ведомости. – 2006. – 3 июня. – С.8–9.

² Там же.

³ Архив Государственного совета. – Санкт-Петербург, 1878. – Т.3. – С.46.

⁴ *Милорадович Г.А.* Родословная книга Черниговского дворянства. – Санкт-Петербург, 1901. – Т.2. – С.193.

⁵ *Павловский И.Ф.* К истории Шведской могилы. Пожертвование И.С.Судиенко и его духовное завещание. – Полтава, 1914. – С.31.

⁶ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф.127. – Оп.17. – Спр.2294.

⁷ *Фрейман О.Р.* Пажи за 185 лет: Биографии и портреты бывших пажей с 1711 г. по 1896 г. – Санкт-Петербург, 1897. – С.247.

⁸ *Павловский И.Ф.* К истории Шведской могилы... – С.41.

⁹ Письма А.С.Пушкина к М.О.Судиенко // Русский архив. – Санкт-Петербург, 1898. – №1. – С.168.

¹⁰ *Тургенев А.М.* Записки Александра Михайловича Тургенева. 1772–1863 гг. // Русская старина. – 1886. – Т.52. – №10. – С.54.

¹¹ ДАЧО. – Ф.127. – Оп.17. – Спр.2294.

¹² Российский государственный военно-исторический архив (далі – РГВИА). – Ф.395. – Оп.84. – Д.6. – 2 отд., 1829 г.

¹³ *Лотман Ю.М., Марченко Н.А., Павлова Е.В.* Лица пушкинской эпохи в рисунках и акварелях: Камерный портрет первой половины девятнадцатого века. – Москва, 2000. – С.412.

¹⁴ Письма А.С.Пушкина к М.О.Судиенко. – С.168.

¹⁵ *Тархова Н.А.* Летопись жизни и творчества А.Пушкина (1829–1932 гг.). – Москва, 1999. – Т.3. – С.36.

¹⁶ *Пушкин А.С.* Полное собрание сочинений в 10-ти томах. – Москва, 1966. – Т.10. – С.268–269, 272–273, 401–402, 528.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Список губернских и уездных предводителей дворянства Черниговской губернии 1782–1893 гг. – Чернигов, 1893. – С.15.

²⁰ *Морозова А.В.* Черниговские приятели Пушкина // Черниговский полдень. – 1999. – 13, 20 мая.

- ²¹ Список губернских и уездных предводителей дворянства Черниговской губернии 1782–1893 гг. – С.15.
- ²² Памяти М.О.Судиенко // Киевская старина. – 1901. – Т.IXXIV. – С.84.
- ²³ *Конисский А.Я.* Жизнь украинского поэта Тараса Григорьевича Шевченко. – Одесса, 1898. – С.231–233.
- ²⁴ Памяти М.О.Судиенко. – С.84.
- ²⁵ Цензура в царствование императора Николая I // Русская старина. – Санкт-Петербург, 1904. – Т.117. – С.441–442.
- ²⁶ Лист М.Судієнка до М.Максимовича від 9 травня 1859 р. // Сіверянський архів. – Чернігів, 2008. – Вип.2. – С.73.
- ²⁷ *Левицкий О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов. – К., 1893. – С.74–83.
- ²⁸ Там же. – С.101–102.
- ²⁹ *Иконников В.* О разборе архива графа П.А.Румянцева-Задунайского (Записки М.О.Судиенко) // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1892. – Кн.6. – Отд.III. – С.138–142.
- ³⁰ *Левицкий О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов. – С.69.
- ³¹ *Лазаревский А.* Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. – К., 1892. – Т.1. – С.42–44.
- ³² Лист М.Судієнка до М.Максимовича від 4 травня 1850 р. // Сіверянський архів. – Чернігів, 2008. – Вип.2. – С.70.
- ³³ *Судиенко М.О.* Материалы для отечественной истории. – К., 1853–1855. – Т.1, 2.
- ³⁴ Лист М.Судієнка до М.Максимовича від 6 травня 1857 р. // Сіверянський архів. – Чернігів, 2008. – Вип.2. – С.72.
- ³⁵ *Шафонский А.Ф.* Черниговского наместничества топографическое описание. – К., 1851. – Предисловие.
- ³⁶ *Максимович М.* Сочинения. – К., 1876. – Т.1. – С.524.
- ³⁷ На заре крестьянской свободы // Русская старина. – Санкт-Петербург, 1898. – Т.94. – С.53.
- ³⁸ *Иконников В.С.* Опыт русской историографии. – К., 1892. – Т.1. – Кн.2. – С.1105, 1228, 1420, ССLXXII–ССLXXIII, ССLXCVI–ССLXCVII; Т.2. – Кн.2. – С.1574, 1586, 1625, 1635.
- ³⁹ Университетские известия. – К., 1893. – №5. – С.24.
- ⁴⁰ *Маслов С.И.* Обзор рукописей библиотеки Императорского университета святого Владимира. – К., 1910. – С.1, 4.
- ⁴¹ *Павловский И.Ф.* К истории Шведской могилы... – С.30.
- ⁴² РГВИА. – Ф.395. – Оп.84. – Д.6. – 2 отд., 1829 г.
- ⁴³ Высочайшие повеления // Журнал Министерства народного просвещения. – Санкт-Петербург, 1840. – Ч.XXVI. – С.138–140.
- ⁴⁴ Распоряжения, относящиеся к отдельным частям Министерства народного просвещения // Журнал Министерства народного просвещения. – Санкт-Петербург, 1844. – Ч.XLII. – С.43.
- ⁴⁵ Распоряжения, относящиеся к отдельным частям Министерства народного просвещения // Журнал Министерства народного просвещения. – Санкт-Петербург, 1845. – Ч.XLVI. – С.47.
- ⁴⁶ Материалы для истории и статистики наших гимназий // Журнал Министерства народного просвещения. – Санкт-Петербург, 1864. – Ч.СХХI. – С.519.
- ⁴⁷ Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. – 2-е вид., перероб. та доп. – Суми, 2004. – С.446.
- ⁴⁸ *Гумилевский Ф.* Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн.6. – С.52.
- ⁴⁹ Українські архівісти: Бібліографічний довідник. – Вип.1 (XIX ст. – 1930-ті рр.). – К., 1999. – С.312.

⁵⁰ Журнал Министерства народного просвещения. – Санкт-Петербург, 1857 (февраль). – С.20.

⁵¹ Семёнов П.П. История полувековой деятельности Императорского русского географического общества. – Санкт-Петербург, 1896. – Ч.3. – С.51.

⁵² Сементовский Н. Киев, его святыни, древности и достопамятности. – К., 1864. – С.99.

⁵³ Российский биографический словарь. – Санкт-Петербург, 1912. – С.106.

⁵⁴ Гринь О. Листи М.Судієнка до М.Максимовича (1837–1867 рр.) // Сіверянський архів. – Чернігів, 2008. – Вип.2. – С.67.

⁵⁵ Лист М.Судієнка до М.Максимовича від 4 травня 1850 р. // Сіверянський архів. – Чернігів, 2008. – Вип.2. – С.70.

⁵⁶ Сбитнев И. Новгород-Северский // Отечественные записки. – Санкт-Петербург, 1828. – Т.34. – №4. – С.125–127.

⁵⁷ Иващенко И.И., Кравец А.С. Николай Кибальчич. – Москва, 1995.

⁵⁸ Дневники В.А.Жуковского, с примеч. И.А.Бычкова. – Санкт-Петербург, 1903. – С.402.

⁵⁹ Иван Сергеевич Аксаков в его письмах. – Москва, 1892. – Т.3. – С.9.

⁶⁰ Барсуков Н. Жизнь и труды М.П.Погодина. – Санкт-Петербург, 1888. – Т.1. – С.153.

⁶¹ Александр Андреевич Иванов. Его жизнь и переписка 1806–1858 гг. – Санкт-Петербург, 1880. – С.197.

⁶² Киевлянин [некролог М.Судиенко]. – 1871. – №112.

⁶³ Памяти М.О.Судиенко. – С.83.

⁶⁴ Чулкова Н.П. Река времен. Книга истории и культуры. Русский провинциальный некрополь: Картоотека из собрания Государственного литературного музея. – Москва, 1996. – Кн.4. – С.398–399.

This article is devoted to the life and creation of Mykhailo Osypovych Sudienko, one of the well-known Ukrainian specialist in the study and publication of early texts in the middle of the 19 the century.